

A14

Mundu guztian orain ez dago...

Poema honetan lau zati bereizten dira: lehenengoan (1-50 lerroak), azpimarratzen da, damak mutilaren bihotza eta askatasuna idoki arren, azkenik mutilak lortu duela neska kateaz lotzea, eta, horregatik hain zuzen, maitaleak dama bat zerbitzeko zer egin behar duen irakasteko moduan dagoela. Bigarren partean (51-104 lerroak), “çaoz exilic” horren ondoren, hogeita lau aholku ematen ditu maitalearentzat, *Ars amatoria* gisa, maitatuaren baiezkoa lortzen laguntzeko. Hirugarren zatian dioenaren arabera (105-110 lerroak), gehiago ikasi nahi izanez gero maitearen borondateari egin behar zaio kasu. Azkenik, laugarren zatian (111-120 lerroak), berriz aipatzen du bere kasu partikularra; lerro horien mezua ez da gardena, baina badirudi hurrengo asteazkenerako ezarri duela hitzordua neskarekin. Edozelan ere, maitalearen helburua ez da inola ere platonikoa, sexuarekin lotua baino: *bera ezta ecingo oean çabal-çabalic* (85-86 lerroak) edo *artalastoa aguin egizu* (117. lerroa) adierazpideak argiak dira zentzu horretan.

<1181r> Mundu guztian orain ez dago
 guiçon contentuagoric
 oyta¹ nola ni orain nagoan,
 Ceruco Jaunac guraric,
 çazpigarren ilabetean
 urteje² onau³ sarturic,

5

¹ *oyta*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

² *urteje*: ‘urtexe, urtetxo’; <j> grafia sei aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan txistukari sabaikariaren balioarekin: *najala* (AL: 1147v), *baje* (AL: 1153r), *bijeac* (A11: 35), *urteje* (A14: 6), *beajaco* (A16: 46) eta *gajoturic* (B30: 8).

-*xe* atzizkiari dagokionez, hemen ez dakigu zehazki zein balio duen, baina, izenari erantsia denez, ziur aski nolabait txikigarria izan behar du. Izan ere, Lazarragaren eskuizkribuan, -*xe* atzizkiak, hiru balio hartzen ditu: **1)** Txikigarria (-*xe* = -*txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59), *conquistaxeau* (B11: 13 oh. pal.) eta beharbada *Peru Errochec* (A27: 31; ik. lerro horretako oharra). **2)** Izenondo eta aditzondoaren intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3)** Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77, A29: 62), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Bestalde, eskuizkribu honetan -*txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan.

iru egun cunplidu baga
 oy setienbrec⁴ emunic,⁵
 ceña çan egun aleguerea,
 ene laztanac guraric, 10
 ene laztanac guraric eta⁶
 neurc⁷ ala trabajaduric.⁸
 Amore poderosoa, jauna,
 asco deusut esquerric;⁹
 çu serbiceco ez jat faltaco 15
 secula borondateric.
 Denpora baten lotu ninduçun

³ *onau*: -au erakusle garbi gisa interpretatzeko argudioak (eta ondorioz izen sintagmatik bereizita idazteko) ez dira kasu honetan argiak; ondorioz, nahiago izan dugu lotuta utzi.

⁴ *setienbrec*: kasu honetan, ergatiboaren erabilera mugagabea gaztelaniarena berarena da, nolabait esateko, hizkuntza emaile horretan *septiembre* izen berezi gisa uler baitaiteke; horregatik ez du euskaraz artikulurik hartu.

⁵ *çazpigarren ilabetean... oy setienbrec emunic*: ‘irailaren 3an’; iraila çazpigarren hilabetea zen erromatar egutegian (egutegi hori K. a. 46. urtera arte izan zen indarrean), eta Lazarragaren *setienbre* (latinez *septembris*) etimologikoki loturik dago *septem* “zazpi” zenbakiarekin. Ez dakigu horregatik aipatzen den *çazpigarren ilabetea*, ala akats baten ondorio den, iraila bederatzigarren hilabetea baita hala juliotar egutegian (zeina 1582ra arte izan baitzen indarrean) nola gregoriar egutegian (1582az geroztik gaur arte dugun egutegian). Eskuizkribuan bada antzeko esapide bat: *abuztu ilac / egun bat cunpliçacarie* (A28: 47-48).

⁶ *ene laztanac guraric / ene laztanac guraric eta / neurc ala trabajaduric*: Ahozko literaturan sarri agertzen da anadiplosia: testu-zati baten azken zatia hurrengoaren hasieran errepikatzea eta kateatzea; *bihurkia* deitu zion Manuel Lekuonak ahozko euskal literatura aztertzean. Testuan behin baino gehiagotan agertzen da baliabide hori: *ene laztanac guraric, / ene laztanac guraric eta / neurc ala trabajaduric* (A14: 10-12), *Erregue baleu enojadu, / enojadu ta / asco maneraz afrontadu* (A26: 2-4), *Amea baleu ayn onradu, / onrada eta / bere semeaz concertaedu* (A26: 14-16), *cerren ecusten / even guztia galduric, / galduric eta / suorrec abrasaduric* (A28: 91-94), *Aurquitu eta / dey eguin deuso umilic, / umilic eta / lisonja ascoz beteric* (A29: 41-44).

⁷ *neurc*: ‘neuk’, izenordainaren forma zaharrean.

⁸ *trabajaduric*: ‘ahaleginak eginik’; cf. *DAut*, s.v. *trabajar*: “Vale assimismo solicitar, procurar o intentar alguna cosa con eficacia, actividad y cuidado; [...] Vale también aplicarse con desvelo y cuidado a la ejecución de alguna cosa”.

⁹ *asco deusut esquerric*: ‘eskerrik asko ematen dizut’; hiru aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan **edusi* aditza ‘eman’ adieran: *asco deusut esquerric* (A14: 14), *Linda damea, asco deusut / nic aregaiti esquerric* (A23: 27-28) eta *ezeust agaiti anse bapere* (B17: 3). Lazarragarenetik kanpo, beste behin baizik ez dugu aurkitu lekukotua esanahi horrekin, Zumarragaren gutunean (1537) hain zuzen: *esquerric asco devstet* (*Contr.* 99, 40.l.). Adiera bera zuen **eradun*-ek ere antzina; cf. *Ceren hala daraucate emaztiari hoguenic* (Etx III, 34), *jatean drauco viçia* (M. Aldaz, Iruñea, 1609) edo *bere arimak derauka egiteko* (Ax 58), besteak beste.

	catea fortiz ¹⁰ batequin;	
	Jaun Cerucoa alabadu, ce	
	orain banago ¹¹ librerice!	20
	Donzellacho bat ecusi neben,	
	lindea parebagaric; ¹²	
	oy neure bioz amorosoau	
	idogui ¹³ cidan ¹⁴ bertati. ¹⁵	
	Neuregaz ¹⁶ neben libertadea	25
	eroan cidan berequin; ¹⁷	
<1181v>	ni aren minez ¹⁸ ilte ¹⁹ ninčan da ²⁰	
	a beti aleguereric.	
	Nic aregayti ²¹ iragaro ²² dot	

¹⁰ *fortiz*: ‘bortitz, sendo’; *OEH*ren arabera Gerriko dateke aldaera honen lehen agerraldia. Orain arte G eta GN-n zegoen dokumentaturik, eta ekialderago ere bai. Lazarragaren eskuizkribuan sei aldiz dago (A14: 18, A16: 81, A24: 153, A28: 50, B15: 97, B16: 9).

¹¹ *banago*: ‘nago’; *ba-*, Lazarragaren eskuizkribuan, aditz aurreko hutsa da batzuetan, eta ez du nahitaz galdegaia markatzen.

¹² *lindea parebagaric*: Hiru aldiz dago *lindea parebag-* eskuizkribuan: *Dama bategaz t[o]padu ninčan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Donzellacho bat ecusi neben*, / *lindea parebagaric* (A14: 21-22) eta *Orain dama bat servietan dot*, / *lindea parebaguea* (A24: 131-132). Hirugarrenean errimak eskatu du bukaera aldatzea. Gaztelaniaz, 1543ko lan anonimo batean aurkitu dugu ondokoa: “Pues una reina excelente / **linda sin comparación** / viene y trae a la serpiente” (*apud CORDE*). Eskuizkribuko beste bi lekutan ere badago *parebagaric* erabilera adberbialean: *Dama bategaz t[o]padu ninčan*, / *lindea parebagaric* (A7: 5-6), *Oy jente asco / egoan parebagaric* (A28: 73-74).

¹³ *idogui*: ‘idoki, erauzi, kendu’; eskuizkribuan bi aldiz aurkitu dugu aditz hau: *oy neure bioz amorosoau* / *idogui cidan bertati* (A14: 24) eta *nidocaçu nagoan penarean* (B3: 66).

¹⁴ *cidan*: *Cidan* forma ez da hain bakana eskuizkribuan (cf. *cidan* 9 aldiz eta *eustan* 3 aldiz).

¹⁵ *bertati*: ‘berehala’.

¹⁶ *Neuregaz*: Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19); *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz* (*passim*); *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B20: 61); *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2 oh., A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B16: 143); *gugaz* (A1: 1).

¹⁷ *berequin*: ‘berekin, berarekin’; eskuizkribuan bitan dago *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) eta bitan *berequin* (AL: 1141v, A14: 26); guztietan da singularra.

¹⁸ *aren minez*: ‘haren irrikaz, hura biziki desiratuz’.

¹⁹ *ilte*: *-n* galdu du, testuinguru fonetikoarengatik (*n-* hurrengo silaban).

²⁰ *da*: ‘eta’.

²¹ *aregayti*: ‘harengatik’; testuan hiru lekutan agertzen da: *aregayti* (A14: 29) eta *aregaiti* (A23: 28 eta B5: 93). Ez dugu Lazarragarenez beste adibiderik aurkitu, ez *OEH*n, ez *OEH*ren corpusean, ezta [Klasikoen Gordailuan](#) ere; badira *aregaitik* batzuk, baina denak XIX-XX.ekoak.

²² *iragaro*: ‘igaro, sufritu, jasan’; berez *igaro*-ren kausatiboa da. *OEH*k ez dakar.

munduan asco penaric;	30
arc enegaiti oy oraingaño ²³	
eztan edugui ansiric. ²⁴	
Oy orain, barriz, nic ifini dot	
bera cateaz loturic;	
oy, bada bere, ²⁵ nic aregana	35
asco dot borondateric. ²⁶	
Ez daquiçunoc jaquin eguiçu, ²⁷	
ce çaoz ²⁸ engañaduric,	
cerren dama bat serbietaco	
asco bear da gauçaric; ²⁹	40
amoraduac cer bear daben	
banago iracasiric.	
Oy ençuçu ta jaquin daguiçu, ³⁰	
badoçu borondateric, ³¹	

²³ *oraingaño*: ‘oraindano, orain arte, oraindik’; cf. Lcc “hasta aquí, *onino*, *orayngano*”. Eskuizkribuan hiru grafiarekin (<nn>, <ñ>, <ññ>) adierazita aurkitu dugu hitz honetako sudurkari palatala: *orainganno* (A14: 31), *oraingaño* (A19: 15) eta *oraingañoño* (A24: 41).

²⁴ *ansiric*: ‘ardurarik, desirarik’; hemengo testu zuzenduan bezala, *anse* (eta ez *ansi*) argia da beste agerraldi batean (B17: 3); hortaz, ziurtzat jo dezakegu bigarren bokalaren tinbrean zalantzak zituztela; *anse* / *ansi*.

²⁵ *bada bere*: ‘gutxienez, bederen’.

²⁶ *asco dot borondateric*: ‘borondate asko dut, maitasun handia dut’; *-rik asko* egitura da. *Borondate* hitzaren esanahiari dagokionez, ohar bedi poema honetako 16. eta 44. lerroetan ere *borondate* hitza agertzen dela, baina horietan ‘borondate’ ohiko adiera arrunta duela; hemen, ordea, ‘maitasuna’ esan nahi du. Cf. *DAut*, s.v. *voluntad*: “Significa también amor, cariño, afición, benevolencia, u afecto”.

²⁷ *Ez daquiçunoc jaquin eguiçu*: ‘ez dakizuenok jakin ezazue’; poeman gehiagotan agertzen da *zu-ri* dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

²⁸ *ce çaoz*: ‘ez zaitez(te) egon’, agintera; *çaoz* eta *çaoça*, bietara erabiltzen du.

²⁹ *asco bear da gauçaric*: Adierazpide berbera agertzen da beste poema batean: *Donzella eder juzgaetaco* / *asco bear da gauçaric* (A23: 77-78).

³⁰ *ençuçu ta jaquin daguiçu*: ‘entzun ezazu(e) eta jakingo duzu(e)’; hasiera batean, formaz subjuntibokoa den adizkiari balio finala egotzi genion, baina iduri luke zuzenena dela pentsatzea geroaldia adierazten duela. Mitxelenak (1954a) erakutsi zuen *RS* testuan subjuntiboko adizkiak erabiltzen zirela geroaldia adierazteko, beste hizkuntza askotan ohikoa den bezala (greziera zaharrea, besteak beste): *Ax adinhon ta axa hon* “Sé acomodado y serás bueno” (*RS* 31); *Yquedac ta diqueada* “Darásme y darte he” (*RS* 233). Erabilera horren hiru adibide bildu ditugu Lazarragaren testuan: *ençuçu ta jaquin daguiçu* (A14: 43), *Belarrioc irecaçu eta dançuçun* (A17: 8) eta *Ençuçu eta diracasudan* / *ezconduaren dotea* (A24: 47-48). Hiruretan, irakurketa berriak eta juntagailuak hasierako interpretazioan ekartzen zuen traba konpontzen du.

	cegaiti ascoc jaquin ez arren	45
	egon oi da ³² tristeric.	
	Iracasterren ³³ ez nago esque ³⁴	
	bapere intereseric; ³⁵	
	oy lenaengo abantajea ³⁶	
	dasadan, ³⁷ çaoz exilic. ³⁸	50
<1182r>	Jentil hombre oyta bear dau,	
	içango badau dicharic; ³⁹	

³¹ *badoçu borondateric*: ‘baldin baduzue borondaterik’.

³² *egon oi da*: Amoradua egon ohi da tristerik, alegia. Lazarragaren eskuizkribuan, hamabi aldiz ulertu dugu *oy / oi* partikulak ‘ohi’ adierazten duela: *egon oi da* (A14: 46), *oy ninduan penadu* (B12: 4), *Gabaz-egunaz oy nituan / aren atead rondadu* (B12: 5-6), *nic jagui bear oy dot oçac ilic* (B15: 48) eta *Bezpera artan gentez oy da / ayuntamiento andia* (B22: 19-20), *Eleiçara juen oy naiz, / eguin oy det becatu* (B27: 1-2), *Avemaria asi baice, / ecin oy det notatu* (B27: 3-4), *ofrendara dianean / ondo oy det miratu* (B27: 9-10), *Sperançaç bici oy n[aiz] / erri oneçaç atean; / sperancea galdu oy det / errira natorrenean* (B28: 7-10).

³³ *Iracasterren*: ‘irakastearren, irakasteagatik, irakastearen truke’; *-arren* atzizkiak hiru aldaera ditu eskuizkribuan, *-gatic* atzizkiaren baliokide gisa aditz-izenari gehituta, mendebaldeko tradizioaren arabera: *-tearren, -etarren* eta *-t(z)erren*. Ikusi *etortearren* (A3: 13); *probaetarren* (AL: 1139r), *castaetarren* (A14: 77), *contentaetarren* (B3: 47); eta *ecusterren* (AL: 1142r, AL: 1145r, AL: 1147v), *iragaitarren* (AL: 1146r), *alabacerren* (A6: 41), *iracasterren* (A14: 47), *servicerren* (A14: 115), *ebilterren* (B16: 120). Izenari gehituta ere aurkitu dugu, *-gatic* atzizkiaren baliokide, lau bider: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B20: 14), *dirurren* (B15: 60).

³⁴ *Iracasterren ez nago esque / bapere intereseric*: ‘irakastearren ez dut eskatuko batere interesik’; aholkuak musutruk emango dituela adierazi nahi du.

³⁵ *intereseric*: ‘interesik’; *intereseric* forma agertzen da berriz A23: 30 lerroan ere. Euskaraz ez dugu aurkitu forma horren beste lekukotasunik, baina gaztelaniaz *interese* hitza *interés* ezagunagoaren baliokidea da. Cf. *DAut*, s.v. *interese*: “Lo mismo que interés”.

³⁶ *abantajea*: ‘abantaila, bikaintasuna’.

³⁷ *dasadan*: ‘esan dezadan’; *esan* aditzaren subjuntibo trinkoa.

³⁸ *oy lenaengo abantajea / dasadan, çaoz exilic*: Antzeko formula aurkitu dugu eskuizkribuko lau lekutan, ondoren datorren solasari adi izateko arreta eskatzen duen funtzio kataforikoan: *nançuçu, çaoz gueldiric* (A10: 4), *oy lenaengo abantajea / dasadan, çaoz exilic* (A14: 49-50), *Asi gura dot; / nançuçu, çaoz exilic* (A28: 39-40), *Arren, nançuçu, / Jaun Cerucoaen amarez, / conta deçadan / Pasio Santua dolerez* (A29: 17-20).

³⁹ *Jentil hombre oyta bear dau, / içango badau dicharic*: ‘jentil hombre (izan) behar du, ditzaren bat izateko’; XVI. mendeko testuetan, “-tuko + izan / *edun” perifrasi oso gutxitan agertzen zaigu baldintza errealeko protasian. Lazarragarenean eta *RSen* aurkitzen dugu geroko prozesu baten adierazteko, apodosiak agindu bat adierazten duela: *Laztanagana joango bada ce beroaque lagunic* (A14: 90); [*ç*] *jure minez ilgo banaiz, / laudatu Jaun Cerucoa* (B28: 19-20), *Emongo badeustaçu luçatu çe eguidaçu* (RS 490). Bestalde, gaur egun bezala, *behar izan* aditz-lokuzioaren osagarri bezala erabiltzen da helburuaren adierazteko. Erabilera hori bera dugu pasarte honetan. Ohar gaitezenez Lazarraga eta Zalgize erabilera horren berri ematen duten lehen autoreak direla: *Jentil hombre oyta bear*

utra galanto ebili bidi,
 oy badau potestaderic;⁴⁰
 bere aoa ifini begui 55
 palabra dulcez beteric;
 bere laztanaz ce beucaique⁴¹
 secula fantasiaric;
 oy, barriz, cunpliduco⁴² ez badau,
 ce begui alfer promesic;⁴³ 60
 crueldaderic baderacuso⁴⁴
 beoque⁴⁵ beti tristeric;
 dameac gaxqui esanagayti,
 ez galdu esperançaric;
 iñor beguira dagoanean, 65
 ce beyqueo berbaric;⁴⁶
 utra dulcero esan beguio
 bere penea exilic;
 presentexeac⁴⁷ emun beguio,

dau, / içango badau dicharic (A14: 51-52), Iñor içango bada avisadu, / bear dau forçoso enamoradu (B2: 8-9); hitzez berceric behar da / haurrac haciren badira (Zalg 66).

⁴⁰ *utra galanto ebili bidi, / oy badau potestaderic:* ‘oso dotore ibil bedi, ahalmenik badu’; *potestade* hitza dela-eta, zalantza izan dugu ea kargu bati dagokion (hots, ‘korregidore’), ‘botere’ esan nahi duen, ala ‘ahalmen, gaitasun’ adiera duen; azkenean, hirugarren aukera delakoan gaude.

⁴¹ *ce beucaique:* ‘ez beza eduki’; *eduki* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da. Zati honetan, *b-aurrizkidun* jusibozko adizki gehienek *-ke* atzizkia daramate. Gisa horretan, aginduaren betetzea geroan kokatzen da, solas unetik kanpo. Lazarragaren testua agertu aitzin ez genuen geroaldiko jusiboaren lekukotasunik (cf. Lafon [1970] 1999: 488). Sail honetako bi adizki aurkitu ditugu eskuizkribuan: *ce beucaique* (A14: 57), *ce eucaiqueçu* A27a: 24, A28: 155.

Bestalde, ematen du halakoak *eukaite-* formaren analogiaz eratutako adizkiak direla. Cf. Lazarragaren eskuizkribuan, goian aipaturikoez gain, *eucaiteco* (A28: 119) eta *baneucaique* (B20: 15). Ikusi, orobat, Lcc “fiesta de guardar, *eguçari euchayteco*”.

⁴² *cunpliduco:* ‘promesa kunplitu’ ulertu behar da.

⁴³ *ce begui alfer promesic:* ‘ez beza egin alferrik promesik’; *alfer* aditzondoa bide da; cf. *Alfer ifini naiçu purgaetan* (B20: 69).

⁴⁴ *baderacuso:* ‘erakusten badio’; *erakutsi* aditzaren NOR-NORI-NORK forma trinkoa da.

⁴⁵ *beoque:* ‘bego, egon bedi’; *egon* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁴⁶ *ce beyqueo berbaric:* ‘ez biezai hitzik egin’; *beiqueo* adizkia, *egin* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁴⁷ *presentexeac:* ‘oparitxoak’; Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1)** Txikigarria (*-xe = -txo*), kutsu afektiboarekin

	gauça usaiz beteric; ⁴⁸	70
	oy partietan danean, barriz,	
	çuzpirioxe ⁴⁹ garrazpi; ⁵⁰	
	coytaric esan oy badeguio,	
	ifini esporçaduric; ⁵¹	
<1182v>	polsea, barriz, oy berabilque, ⁵²	75
	oy diruz adornaduric;	
	erreal ⁵³ ori ⁵⁴ castaetarren ⁵⁵	
	ez aceratu pausoric;	
	bere laztana dacusenean,	
	ebili ultra graberic; ⁵⁶	80

(mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59), *conquistaxeau* (B11: 13 oh. pal.) eta beharbada *Peru Errochec* (A27: 31; ik. lerro horretako oharra). **2)** Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3)** Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben / arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77, A29: 62), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

⁴⁸ *gauça usaiz beteric*: Esapide berbera agertzen da beste toki batean (A23: 56). Haren esanahiaz ez gaude seguru, baina baliteke ‘gustu oneko gauza baita, dotoretzat hartzen baita’ bezalako zerbait izatea. *Usai* izena ‘usain’ dela interpretatu dugu (cf. Lcc “olor, *usaia*” eta Bet *usai egitea*, etab.), ‘usaia, ohitura’ adiera baztertu ondoren; izan ere, *usaia* Iparraldeko tradizioko hitza izateaz gain, ez genuke espero berezko *-a* gabe agertzea.

⁴⁹ *çuzpirioxe*: ‘zuzpirotxo, hasperentxo’; *OEHn* oso berriki dokumentatu da *zuzpiro* (FBar), eta are berrikiago *zuzpirio* (Tx. Agirre), baina gogoratu latinezko forma *suspirium* dela. Gaztelaniaz lekukotasun bakar bat aurkitu dugu *CORDEn*: 1490ko *Crónica troyana* (BNM 1733), Lazarragak ondo ezagutzen zuen liburua, bere *Relación histórica* idazteko erabili baitzuen. Bestalde, *-xe* atzizkiari buruz ikusi 69. lerroko oharra.

⁵⁰ *garrazpi*: ‘garratz bi’; halako lau aurkitu ditugu Lazarragaren eskuizkribuan: *aberaspatequin*, *aberaspategaz* (AL: 1146v), *garrazpi* (A14: 72) eta *galanpat* (B21: 67).

⁵¹ *ifini esporçaduric*: ‘ipini adoreturik, eman adorea’; *ifini nagui / oy arren esporçaduric* esamoldea dago A28: 33-34 bertso-lerroetan. Cf. *DAut*, s.v. *esforzado*: “Significa también valiente, animoso, de grande brío, corazón y espíritu, valeroso y denodado”.

⁵² *berabilque*: ‘erabil beza’; *erabili* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁵³ *erreal*: *Erreal*a txanpon mota bat da, garaian arabera balio desberdina izan duena.

⁵⁴ *ori*: Erakusle gisa interpretatzea zaila badirudi ere, badirudi autoreak *ori* grafikoki bereizi nahi izan duela izenetik; halaxe eman dugu guk, bereizita, *erreal ori* sintagma.

⁵⁵ *castaetarren*: ‘gastatzearren, gastatzeagatik’; *-arren* atzizkiari buruz, ikusi A14: 47 lerroko oharra. Landuccik ahostunarekin hasten den forma dakar (“estragar, gastar, *gastadu*”). *OEHn* arabera (s.v. *gastatu*), bizkaieraz eta Añibarrorean aurkitzen dira ahoskabeaz hasten diren formak (*kasta-*).

secula, barriz, ce besaqueo ⁵⁷	
besteren abantajaric;	
denporeorrec emun badagui, ⁵⁸	
ez egon tentaçacaric, ⁵⁹	
cegaiti bera ezta ecingo ⁶⁰	85
oan çabal-çabalic;	
gabaz-egunaz ce beracusque ⁶¹	
secula cobardiaric;	
laztanagana joango bada, ⁶²	
ce beroaque ⁶³ lagunic;	90
bere beguiac oy berabilque ⁶⁴	
laztanchoagan josiric;	
secula gauça guchiagaiti ⁶⁵	
ce begui sentimenturic; ⁶⁶	

⁵⁶ *graberic*: ‘seriorik, zintzorik’; cf. *DAut*, s.v. *grave*: “Significa también circunspecto, que tiene entereza y causa respeto y veneración”.

⁵⁷ *ce besaqueo*: ‘ez bieziao esan’; *esan* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁵⁸ *denporeorrec emun badagui*: ‘denborak eman badeza, aukera izanez gero’; cf. *DAut*, s.v. *tiempo*: “Vale asimismo oportunidad, ocasión o coyuntura de hacer algo”.

⁵⁹ *tentaçacaric*: ‘saiatzekerik, saiatu gaberik’; cf. *DAut*, s.v. *tentar*: “Vale asimismo intentar o procurar”.

⁶⁰ *ecingo*: ‘etzingo, etzango’; eskuizkribuan lau aldiz dago *etzin* aditza forma jokatugabeen (*ecin* AL: 1152v, *ecinic* A1: 36, *ecingo* A14: 85, *ezin* A24: 53) eta behin forma trinkoan (*çaucidenean* A16: 86).

⁶¹ *ce beracusque*: ‘ez beza erakuts’; *erakutsi* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁶² *laztanagana joango bada*: ‘laztanagana joateko’; XVI. mendeko testuetan “-tuko + izan / *edun” perifrasiak hartzen zuen balioaz, ikusi A14: 52 lerroko oharra.

⁶³ *ce beroaque*: ‘ez beza eroan, ez beza eraman’; *eroan* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁶⁴ *berabilque*: ‘erabil bitza’; *erabili* aditzaren jusiboko geroaldi trinkoa da.

⁶⁵ *gauça guchiagaiti*: ‘gauza txikiagatik’; testuan beste behin agertzen da *gutxi* izenondo moduan: *Ainbat sentidu eben, bada, Silveroc Sirenac agaz eguin eben caso guchia, ece etorri çan erioçaco puntura* (AL: 1142r). Bietan pentsa daiteke gaztelaniaren kalkoak direla (“por poca cosa”, “el poco caso”). Cf. *OEH*, s.v. *gutxi*: “3. (V-gip), **guti** (SP, Dv, H), **gitxi** (V-gip; Lar). Ref.: Iz *ArOñ*; Etxba *Eib* (*gitxixa*). (Con art.). Poco, pequeño”; ondoko adibideetan gutxienak dira izen bati lotuta daudenak: “*Ansikabe direnék kontu gutia hunez eginen dutela*. Lç *ABC A 2v*” eta “*Hazia ongi eraitea ez da gauza gutia*. Dv *Lab 65* (v. tbn. Mat 166, *EZ Man* II 205, Harb 172, Gç 118, Ch III 10, 3, Monho 126, Lg I 200, Brtc 98, Dh 115, Jaur 204, Hb *Egia* 41, Jnn *SBi* 153 *gauza gutia*; CrIc 142 *gauza gitxia*)”.

⁶⁶ *ce begui sentimenturic*: ‘ez bedi atsekabetu, ez bedi kexatu’; cf. *DAut*, s.v. *sentimiento*: “Se toma también por pena o dolor que immuta gravemente” eta “Significa asimismo quexa que se tiene contra algún sugeto, que ha dado motivo de sentir”. *CORDEn hacer sentimiento* adierazpidearen hainbat adibide daude eta ez dago beti garbi zein den adiera zehatza, biak hain hurbil egonik; erakusgarri bezala, hona Garibairen hau (*Memorias*, c. 1594): “ni de las lanzetadas **hizo sentimiento**, ni se quexó de nada”.

	oy beaçatu badagui bere, ⁶⁷	95
	ez eracusi bildurric;	
	oyta irago ce bequiqueo ⁶⁸	
	bisitaçaca ⁶⁹ asteric,	
<1183r>	cegaiti artu ez daiquean ⁷⁰	
	oy beste servidoreric; ⁷¹	100
	oy alcançadu daiqueano ⁷²	

⁶⁷ *beaçatu badagui bere*: ‘mehatxatu badeza ere’; ikusi, zalantzazkoa bada ere, *beajaco bervaric* (A16: 46), eta Lcc “amenazar, *beaça eguina*”.

⁶⁸ *irago ce bequiqueo*: ‘ez bekio igaro’; jusiboko geroaldia da. *Irago* partizipioa bi aldiz dago eskuizkribuan (AL: 1153r eta A14: 97); aditz-izena beti (lau aldiz) da *iragaite*:- *iragaiterren* (AL: 1146r), *iragaiten* (A2: 19, A17: 70, B15: 44); baina testuko aditz trinko bakarrak kontsonanteen metatesia dauka: *naygaran* (B28: 1). *OEH*ko sarrera (s.v. *igaro*) interesgarria da, hala *igaro* / *irago* alternantziari dagokionez, nola aditz trinkoari dagokionez: “La forma *igaro* es casi general en guipuzcoano, y en vizcaíno es prácticamente la única documentada hasta finales del s. XVII y frecuente desde entonces. ***Irago* (documentado ya en Landuccio y Nicolás de Zubia)**, es la única variante que encontramos en el s. XVIII (*msOñ* (235r), Arzadun, Barrutia, Urquizu, Gamiz (206)); en el XIX es bastante frecuente: Moguel (tbn. *igaro*), fray Bartolomé, Astarloa, Arrese Beitia (tbn. un ej. de *iragotu* (*AmaE* 449)), Iturzaeta; en el s. XX sólo se encuentra en Lauaxeta (*AB* 58); pero cf. *infra* IGAROKO. Fuera del vizcaíno, emplean *irago* Larramendi (*Cor* 300), Xenpelar (191), F. Goñi y E. Arrese. **Se encuentran formas fuertes en los Refranes de Garibay y Bertso Bizkaitarrak (en ambos *aigara*), y en Refranes y Sentencias (*digaran* (231), con suf. de relativo)**; en el s. XX algunos autores (Lauaxeta (*BBa* 76), L. Jauregi (*Biozk* 4), Gaztelu (*MusIx* 83)) recrean formas fuertes como *digaro*. El sust. vbal. *iragaite*- lo emplea Capanaga (part. *igaro*), e *iragaite*- Urquizu (tbn. *iragote*- (57); part. *irago*); hay *iragoite*- en *CatLlo* (96) y *CatBus* (57), siendo en ambos *igaro* el part. En *DFrec* hay 156 ejs. de *igaro*”.

⁶⁹ *bisitaçaca*: ‘bisitatzeke, bisitatu gabe’.

⁷⁰ *cegaiti artu ez daiquean*: ‘geroan har ez dezan’; geroaldiko subjuntiboa. Cf. orobat *gura deusut aguindu* / *gure errico abantajaoc* / *daiqueçula cantadu* (A6: 6-8), *Conjuraetan oy eta çaitut*, / *oean çaucidenean*, / *gogaberatu çaquezquedala* / *beguioc nacusunean* (A16: 85-88), *Conjuraetan oyta diçut*, / *gorpuceango araguioç*, / *nigana manso dacarqueçula* / *ceure beguicho lindo bioc* (A16: 97-100), *arren*, *aguir çaytesq[ue]* / *sacusquedan leyotic* (B28: 3-4). Lazarragaren testutik kanpo, beste behin baizik ez da lekukotzen geroaldiko subjuntiboaren erabilera, beste arabar baten testuan, Perutxoren kantan hain zuzen: *Esso[c] amor[e]ari* / *gajo nachala* / *y penas naçala* / *jatorquedala* (TAV 102-104). Bestalde, “*cegaiti* + subjuntiboa” egiturak helburuzko perpausa adierazi ohi du Lazarragarenean: *cegaiti obato alcar aditu daigun* (AL: 1147v), *cegaiti artu ez daiquean* (A14: 99), *Beguioc irecaçu guchi baten*, / *eta inca eçaçu orrerean* / *ceure sierbo onen biocean*, / *cegaiti dacusun* nola dagoan / *ya bici onegaz aspertua*, *minez mila lecutan çulatua*, / *cegaiti daquiçun*, *ceure ecusita*, / *ez naxana min бага quexaetan* (B3: 79-86).

⁷¹ *servidoreric*: ‘adiskiderik, gorte-egilerik’; hau da, dama gorteatuko duen beste gizonik. Cf. *DAut*, s.v. *servidor*: “Se toma también por el que corteja o festeja alguna dama”.

⁷² *alcançadu daiqueano*: ‘erdietsi arte’; *daiqueano* aditz laguntzaileari dagokionez, testu zaharrenetan (Leizarraga, Lazarraga, Oihenart), *-no* atzizkiak denbora-tartearen azken muga adierazten du eta trinkoei eta “aditzoina + **edin*, **ezan*”, “aditzoina + **iro*” (ekialdean) eta “partizipioa + *egin*” (mendebaldean) perifrasiatiko laguntzaileei gehitzen zaie. Azken bi perifrasietan izan ezik, beste

ez artu jaguin ⁷³ celoric;	
gabaz-egunaz servidu begui	
secula asperçacaric. ⁷⁴	
Oy gueyago gura badoçu,	105
amoraduac, icasi,	
estudiadu, arren, eguiçu	
laztanaen borondateti,	
cerren bestela oyta ez jaçu	
probechaduco gauçaric.	110
Mundu guztian ni baño ezta	
oy amoradu firmeric. ⁷⁵	
Ene laztanac merescidu dau	

egituretan *-ke* atzizkia beti agertzen da menderatzailea aitzin. Lazarragaren testuan, “aditzoina / partizipioa + **edin* / *egin*” egitura perifrastikoak baliatzen dira *-no* menderatzailearekin, orainaldian zein iraganaldian. *-ke* atzizkiari dagokionez, nahitaezkoa da **edin*-ekin, baina hautuzkoa *egin*-ekin. Askotan, idazle arabarrak *arean da* preposizioa erabiltzen du denborazko perpaus horren hastapenean, segur aski denbora-tartearen zedarritzeko: *arean da Silvero egoan lecuan el citezqueano* (AL: 1152r); *arean da Doridoc burua goratuta, ecusi eyano salbaje terrible bien figura* (AL: 1153r).

Alcançadu aditzaren esanahiari dagokionez, cf. *DAut*, s.v. *alcanzar*: “Significa assimismo conseguir, lograr, obtener lo que se desea, solicita o pretende por fuerza, armas o ruegos”.

⁷³ *ez artu jaguin*: ‘ez hari hartu egin, ez hari hartu’; *jagui-* hainbat aldiz agertzen zaigu eskuizkribuan. Askotan aditz trinkoa edo beregaina da, baina laguntzaile gisa ere agertzen zaigu, partizipioa aditz nagusizat harturik. Bestalde, gehienetan aditz jokatugabea iduri du: *Jri remedio emun jagui!* (AL: 1138r), *Nachaçu suplicaetan nay daquiçula, ene peneau oneyn andia dan azquero, remedioa emun jaguiten* (AL: 1152r), *eta prometidu even biac ez alcarri ichi jaguiteco, arean da Sirena ta Silvia idoro artean* (AL: 1152v), *cegaiti artu ez daiquean / oy beste servidoreric; / oy alcançadu daiqueano / ez artu jaguin celoric* (A14: 99-102), *Orain dama bat servietan dot, / lindea parebagea; / oy eztauco meresciduric / niganic ancietea / eguin deustan mesedeac / servidu jaguin artean* (A24: 131-136), *Jaun Cerucoac / çuri bidaldu jaguinic; / adietaco / badeçu miramenturic, / ez consentidu / ceure lurrean gaxtoric* (A28: 165-170), *Aren aoti berba oa / neguianean aditu, / reberencia jaguiteco / belaunoc neben incadu* (B12: 13-16), *Apea nindin çaldirean; / guchi bat apartaduric / berba neguion lurrerean, / neurau nengoan lecorean / reberencia jaguinic* (B16: 66-70), *Beti nabil caso au dala / trabajadua azquero, / inox dicharic eztudala / bencedoreçat atabala / jo jaguiteco sendoro* (B16: 111-115), *guztiay berba jaguinic* (A29: 50), *modu onetan / oyta berba jaguinic* (A29: 79-80). Edozein kasutan, beti agertzen da iragankor gisa eta datibozko argumentu batekin. Uste dugu aditz ezezagun horren azpian *egin* aditzaren forma hirupertsonala (NOR-NORI-NORK) ezkututzen dela.

⁷⁴ *asperçacaric*: ‘nekatzekerik, nekatu gaberik’; cf. Lcc “cansar, *aspertu*”. Cf. orobat, *OEH*, s.v. *aspertu*: “2. [...] Cansar(se); desanimar(se); aburrir(se)”.

⁷⁵ *firmeric*: ‘firmeagorik’; eskuizkribuan lau lekutan aurkitu dugu “*baño* + adjektiboa gradu positiboan” egitura: *au baño guiçon firmeric* (A11: 12), *Mundu guztian ni baño ezta / oy amoradu firmeric* (A14: 111-112), *nic uste baño luce içan da* (B5: 89) eta *mendi-aran[a]c gustiac baino / ene coytaoc naguci* (B31: 3-4).

oy asco abantajaric;	
a servicerren ⁷⁶ aspertu ⁷⁷ banax,	115
banago descansaduric.	
Artalastoa aguin eguiçu,	
nic al daguidan gauçaric;	
eguztena ifini nauçu	
obligacioz beteric. ⁷⁸	120
Fin	

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

3 oyta] *-ta* lerroartean erantsita. **6** onau] *-u* lerroartean erantsita. **32** ansiric] lehenago *anseric*, *e*-ren gainean *i* zuzenduta; badirudi esku berak zuzendua dela. **38** çaoz] esk. *caoz*. || engañaduric] esk. *enganaduric*. **39** cerren] *-n* gero erantsia hitz artean. **45** ascoc] esk. *ascoo*. **51** honbre] *-n*-ren gainean letra bat idatzi da, *n* bera kopiatuz edo. **57** beucaique] esk. *beuçaique*. **71** partietan] esk. *partieta*. **73** coytaric] ondoren *oyta* tatxaturik. **76** oy] aurretik letra batzuk (agian *no-*) tatxaturik. **80** ebili] esk. *ebeli*. Eskuizkribuan maiz agertzen da *ebil-* forman, eta beste behin ere ez *ebel-*. **81** secula] *s*-ren azpian ç. **96** bildurric] esk. *bilduric*.

⁷⁶ *servicerren*: ‘zerbitzatearren, zerbitzateagatik’; *-arren* atzizkiari buruz, ikusi A14: 47 lerroko oharra.

⁷⁷ *aspertu*: ‘nekatu’.

⁷⁸ *Artalastoa aguin eguiçu*, / ... *obligacioz beteric*: Poemaren bukaera ilun samarra da, eta ez dugu uste erabateko interpretazio sendoa lortu dugunik. Lehenengo bi lerroak honela uler litezke: ‘Arto-lastoa enkarga ezazu, nik (egin) ahal dezadan gauzarik’; poetak arto-lastoa enkargatzen du ohea prestatzeko eta bertan sexuarekin lotutako *gauzak* egiteko. Azken bi lerroetan, asteazkenean neskarekin hitzordua duela adierazi nahi du seguruenik, baina *eguztena* hitzak hurrengo arazo gramatikal hauek sortzen ditu, eta horien arabera interpretazioa aldarazten du: (a) *eguztena* absolutibotzat hartuz gero, *ifini nauçu* NOR-NORK adizkia NOR-NORI-NORK baten ordeztu egongo litzateke —gaur egun ere batik bat kostaldean aurkitzen dugunaren antzera—, baina testuan adibide bakarra litzateke eta ez dirudi garai hartan solezismo hori gertatzen zenik; (b) bokatibotzat har liteke (‘asteazkena, ipini nauzu obligacioz beteric’), baina zer dela-eta hitz egiten dio poetak asteazkenari?; (c) azkenik, pentsa liteke *eguztena* absolutiboa *eguztenean* inesiboaren ordeztu dagoela, “noiz” adierazteko, gaztelaniazko “nos vemos el miércoles” bezalako esaldietan legez (‘asteazkenean ipini nauzu obligacioz beteric’); honen antzeko beste bat aurkitu dugu eskuizkribuan: *ecin ancitu neydi aynbat denpora on derechadan gaucea* (AL: 1152r).

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2012 [c. 1602], “A14 – Mundu guztian orain ez dago...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (2.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago